

УДК 340.158

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КУРСУ РЕФОРМ У КНР У 70–90 РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

В. А. ЛИЗОГУБ,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри історії держави і права України
та зарубіжних країн,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: lizogub.74@mail.ru

ORCID 0000-0002-7168-9859

Стаття присвячена комплексному аналізу процесу реформування в КНР наприкінці XX ст., зокрема, основних напрямів, цілей, завдань, особливостей політики модернізації й відкритості. Досліджено головні аспекти «соціалізму з китайською специфікою», політико-правову ідеологію реформ і вплив традиційних конфуціанських цінностей. Завдяки детальному вивченню значної кількості монографічної літератури встановлено методи, характер та особливості перетворень у КНР.

Ключові слова: КНР; Ден Сяопін; Чжоу Еньлай; «курс реформ і відкритості»; «чотири модернізації»; конфуціанство; спеціальні економічні зони.

Постановка проблеми. Сучасна суверенна українська держава переживає складні часи. Нині, як ніколи, гостро стоїть питання вибору оптимальної моделі розвитку, а завданням влади, фахівців є розробка стратегії її модернізації. Передусім це ускладнюється переходом (який триває вже не один рік) від планової, командної системи управління до відкритої ринкової. До речі, саме останнє є спільним для України і деяких країн Східної Азії, тобто такі процеси мали місце і в Азії, і в нашій державі. У той же час реалізація багатьох проектів внутрішньоконтинентальної зовнішньоекономічної співпраці відкриває широкі можливості. Досвід реформ у КНР 70–90 рр. XX ст., незважаючи на те, що вони були розпочаті «зверху», є, безумовно, цінним для України.

Актуальність теми. За даними МВФ, ВВП (ПКС) Китаю у жовтні
© Лизогуб В. А., 2016

2014 р. перевищив ВВП (ПКС) США. Уперше з часів президентства У. Гранта (1869–1877 рр.) економіка США за показником ВВП перестала посідати перше місце у світі. На сьогодні в КНР відбувається перехід на інноваційну модель розвитку, що супроводжується, на жаль, зниженням темпів річного приросту ВВП (у 2014 р. – з 10 до 7 %). Початок нового тисячоліття ознаменувався кризою в економіці як пострадянських держав, так і країн Центральної Азії. На тлі цього продовжує зростати вплив КНР. Багато пострадянських країн починають звертатися до Китаю за допомогою у кризовій ситуації. З огляду на це, на наш погляд, дуже актуальним є проведення історико-правового дослідження процесу реформування в КНР наприкінці ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам проблеми основних напрямів курсу реформ у КНР наприкінці ХХ ст. присвячено праці А. А. Дельнова, В. В. Малявіна, А. В. Меліксетова, О. Ю. Непомніна, Е. П. Пивоварова, О. Шенкара, Т. Фішмена та ін. Однак комплексний її аналіз у вітчизняній науковій літературі відсутній.

Мета статті – проаналізувати основні напрями курсу реформ, цілі, завдання, особливості політики модернізації в КНР у 70–90 рр. ХХ ст. (на жаль, обсяг статті дозволить це зробити лише в загальних рисах).

Виклад основного матеріалу. Два останніх десятиліття ХХ ст. та перші десять років ХХІ ст. стали для КНР роками глибокого переосмислення всього багажу знань про закономірності соціально-економічного розвитку. На думку фахівців, у найближчі двадцять років, а можливо й раніше, Китай перетвориться на країну з найбільш розвиненою економікою [1], що, безумовно, вплине на розвиток основних регіонів і країн світу. «Піднебесна» намагається відновити свій імперський статус одного з головних гравців у світовій політичній системі шляхом інтеграції сучасних технологій, ринкової економіки до недемократичної системи, що контролюється комуністичною партією і бюрократичним апаратом. У цьому полягає феномен практики модернізації в КНР. Завдання такої інтеграції вперше були поставлені керівництвом КНР наприкінці 70-х рр. ХХ ст.: «Поеднати загальну істину»

марксизму з конкретною практикою нашої країни, йти власним шляхом і будувати соціалізм зі специфікою Китаю – такий головний висновок зроблено нами на основі узагальнення тривалого історичного досвіду» [2]. У цих словах Ден Сяопіна, сказаних у вступній промові на XII Всекитайському з'їзді КПК у вересні 1982 р., міститься й ретроспективний погляд на вже пройдений КНР шлях соціалістичного будівництва, і осмислення принципово іншої економічної політики, що проводиться й буде проводитися в країні.

Однак не все складалося просто. Створення нової парадигми розвитку вимагало від керівників держави залучення потужних наукових сил для формування довгострокової економічної політики, заснованої на координації дій у різних сферах народного господарства. Це могло мати місце лише у разі розробки середньо- і довгострокових планів і загальногосподарських програм розвитку, доповнених системою фінансових і кредитних стимулів. Як правило, плани та програми ставали обов'язковими й необхідними [3].

Особливості розвитку, багатокладність економіки, географічне розташування – все це слід було враховувати при виробленні стратегії як окремого підприємства, так і держави в цілому. Економічна політика країни, як наслідок, стала орієнтуватися на підтримку різноманітних форм господарювання. При цьому мало відбуватися поєднання «плану та ринку», а отже, був обраний курс на поступове перетворення приватної власності на засоби виробництва на державну (суспільну), що багатьма сприймалося як «правильна» настанова, що підтверджувала висунуті ще Мао Цзедуном ідеї: «нехай розцвітають сто квітів, нехай змагаються сто шкіл». Таким чином, керівництво Китаю спиралося на принцип єдиного планування з урахуванням інтересів всіх станів міського та сільського населення, державних, колективних і особистих інтересів; «особливу» увагу приділяло сільському господарству та легкій промисловості. Це пояснюється тим, що воно бачило «специфічний шлях» індустріалізації Китаю; саме тому слід було «йти на двох ногах» (стратегія гармонічного розвитку галузей виробництва, регіонів, села і міста); керуватися принципом участі кадрових працівників у продуктивній праці, а

© Лизогуб В. А., 2016

робітників в управлінні, скасувати нераціональні правила і порядки; поєднати гасло «розрахунку на власні сили» із творчим запозиченням чужого досвіду [3].

Таким чином, можемо констатувати, що в основу побудови моделі «соціалізму з китайською специфікою» були покладені ідеї про реалістичний підхід до справи. Це пов'язано, в першу чергу, з позначеною в 1980-ті рр. орієнтацією політики КНР на:

а) відповідний реальним можливостям повільний поступальний темп економічного прогресу в країні;

б) неминуче використання у специфічних умовах аграрної країни знижених (у порівнянні зі світовими) критеріїв, спрощених форм і методів модернізації більшої частини економіки;

в) вироблення «власного шляху» економічного будівництва (саме в цьому ключі стала трактуватися «незалежність, самостійність, розрахунок на власні сили») [4, с. 33].

Особливістю, що цілком вписується в китайську традицію спадковості державно-правових форм, було те, що створення «цілісної системи правильних теоретичних положень і політичних настанов» пов'язується в КНР з ім'ям Мао Цзедуна, а їх конкретизація і творчий розвиток відносно «практики китайської революції», засновані на відновленні «правильного і цілісного розуміння ідей Мао», цілком належать Ден Сяопіну. Таким чином, урахування теоретичної спадщини та «тривалого історичного досвіду» в КНР продовжує вважатися обов'язковою умовою поступального розвитку суспільства, однак значна увага при цьому приділяється проблемам стратегії модернізації і соціально-економічного розвитку[5].

Цікаво, що серед фахівців суперечки про те, що таке «соціалізм із китайською специфікою», тривають упродовж усього процесу реформ. Деякі автори вважають, що відповідь на це питання залежить від того, що вкладається в поняття «соціалізм». Якщо соціалізм – це суспільство загального благоденства, що приходить на зміну капіталізму, то Китай перебуває від такого соціалізму на дуже великій відстані, далі, ніж Західна Європа і США.

Якщо розуміти під соціалізмом суспільство без приватної власності або суспільство в колишньому СРСР, то КНР перебуває на початковій стадії його побудови, коли приватна власність може відігравати важливу роль у розвитку продуктивних сил [6].

З огляду на це суть поняття «соціалізм із китайською специфікою» можна звести до розходжень у питаннях приватної власності, які «визначають неспівпадіння в економічній ефективності двох моделей: «ринок плюс влада компартії» («соціалізм із китайською специфікою») і «ринок плюс військово-бюрократичні режими» (сусідні КНДР і Тайвань до початку 90-х рр.)» [3].

Також у цьому контексті можна додати, що самотність китайського соціалізму тісно пов'язана з прихильністю китайців до традицій конфуціанства, причому поза залежністю від їх матеріального та соціального статусу. Протягом багатьох століть конфуціанство впливало на всі сфери життя китайця як прямо, так і опосередковано. Гармонія в суспільних взаєминах, колективізм і взаємодопомога в питаннях людських зв'язків, повага до знання вплинули на уявлення про державу і право, поведінкові моделі, засновані, на противагу західним, не на «суспільному договорі», а на «прихильності до справедливості», яка розуміється в межах «шанобливості сина» і «батьківської відповідальності». Система конфуціанських цінностей залишилася багато в чому домінуючою завдяки універсальності, гнучкості та практичності принципів. Так, найважливішою умовою успіху в суспільстві є праця в цілому і праця моральна над самим собою як важлива й незмінна ланка в загальнокитайській етиці. Китайська працьовитість стала приказкою та є найважливішою складовою китайського менталітету [7].

Примітно, що в 80-ті рр. (за офіційного схвалення влади) в Китаї почалася «реабілітація Конфуція». На думку представників вищої політичної еліти країни, конфуціанство може стати гарантом успіху проведених економічних реформ і політики «відкритості». При цьому особлива увага приділяється гуманізму конфуціанства, його принципу «бійся не бідності, а нерівності», що в умовах ринку може відіграти позитивну роль, обмежуючи

© Лизогуб В. А., 2016

майнове розшарування суспільства. Деякі ж західні фахівці (наприклад, У. Теодор де Бері) розглядають «конфуціанський ренесанс» у сучасному Китаї як спробу протиставити традиційні цінності китайської цивілізації західній духовній експансії, «створити культурний заслін навколо країн Східної Азії, щоб протистояти декадансу Заходу» [12, с. 77].

Усі наведені чинники (плюс безліч інших, настільки ж значущих) лягли в основу формування особливого типу трудової етики, підприємницької поведінки, що іноді йменується західними фахівцями «китайським капіталізмом», а керівники КНР називають «соціалізмом з китайською специфікою» [4, с. 10].

Розуміння необхідності в масштабних економічних перетвореннях прийшло до китайського керівництва ще в середині 70-х рр., коли Чжоу Еньлай, який беззмінно очолював уряд з моменту утворення КНР, виступив з ідеєю «чотирьох модернізацій» (промислової, сільськогосподарської, науково-технічної, військової) і домогся її офіційного схвалення Мао Цзедунем. Незважаючи на це, після смерті Чжоу Еньлая в січні 1976 р., від ідеї «модернізацій» не відмовилися, але вона стала трактуватися китайськими політиками по-різному (залежно від їх світоглядних прихильностей). На початку 1978 р. свій план «чотирьох модернізацій» запропонував і Хуа Гофен. Проте, по суті, цей план був новим варіантом «великого стрибка» (щоправда, його, на відміну від «стрибка» 50-х рр., передбачалося реалізувати не шляхом «розрахунку на власні сили», тобто тотальної мобілізації внутрішніх ресурсів країни, а завдяки широкому залученню іноземного капіталу та інтенсивного торгово-економічного співробітництва із країнами Заходу). Прагнучи до швидкого досягнення результатів, Хуа Гофен поставив низку грандіозних, але нереальних завдань, спроби виконання яких не тільки не прискорили темпів економічного розвитку країни, а навпаки, привели до збільшення дисбалансу в національній економіці та вимагали до того ж нових великомасштабних перетворень у народному господарстві [2, с. 20].

Слід наголосити, що процес системної соціально-економічної модернізації

почався з реформи в галузі сільського господарства. На рубежі 80-х, долаючи всі труднощі, Піднебесна ступала на новий шлях. На нього наштовхнула подія навіть не районного масштабу, а масштабу одного села, точніше – однієї народної комуни в повіті Феньян провінції Аньхой. Селянам-членам комуни набридло жити на межі бідності та голоду і вони вирішили поділити землю та інвентар між окремими сім'ями, що жодним чином не означало їх привласнення, вони немовби отримали їх в оренду від держави [8, с. 538].

На цей час китайські керівники, в тому числі й Ден Сяопін, які відповідно до усталених поглядів дещо інакше уявляли соціалістичні реалії, враховуючи цю подію, змушені були дещо змінити своє ставлення. Так, вийшла постанова, в якій йшлося про відновлення присадибних ділянок і підсобних промислів, але основну роботу пропонувалося виконувати, як і раніше, колективно, щонайменше побригадно. Однак, коли влітку 1979 р. партійне керівництво провінції Аньхой відвідало крамольне село, побачене їх дуже вразило. Досвід цієї громади став швидко поширюватися спочатку на повітовому, а потім на провінційному рівнях [8, с. 539].

Розкріпачення селянської праці швидко принесло свої плоди. Зокрема, уже до початку 1983 р. виробництво продукції сільського господарства зросло майже у два рази, що дозволило вирішити продовольчу проблему, яка гостро стояла в ту пору: китайці стали добре харчуватися, їх їжа стала різноманітнішою. Одночасно з реформою сільського господарства був дозволений і почав розвиватися малий бізнес. У торгівлі, громадському харчуванні та сфері послуг виникли численні дрібні й середні приватні підприємства, що наповнили споживчий ринок країни товарами, прийнятними за ціною і якістю. Зростання реальних доходів населення забезпечило курсу реформ значну суспільну підтримку [9, с. 46].

Разом із цим почало змінюватися й життя в містах: розширилася господарська самостійність підприємств, скоротилася сфера директивного планування, істотному реформуванню піддалася система цін і заробітної плати, активно впроваджувалися досягнення науково-технічного прогресу, держава

© Лизогуб В. А., 2016

дозволила оптову торгівлю засобами виробництва, були офіційно визнані різні форми власності, що поклало початок процесу роздержавлення китайської економіки. Однак, незважаючи на комплекс заходів з розвитку приватного бізнесу, китайський уряд все ж таки надавав пріоритет суспільним формам власності. У цьому контексті зауважимо, що масована приватизація держвласності в Китаї фактично не проводилася. Так, з одного боку, частка державного сектора у ВВП неухильно зменшується (з 1997 р. вона стала становити менш 50 %), з іншого – на державних підприємствах працювала переважна більшість робітників (125 млн із 170 млн осіб), зайнятих в індустріальному виробництві [9, с. 50].

Із ще більш складними проблемами реформаторське керівництво КНР зіткнулося при вирішенні питань подальшого розвитку державного сектора економіки. Після декількох років економічних експериментів у жовтні 1984 р. на черговому пленумі ЦК КПК було прийнято рішення провести масштабну реформу і в державному секторі. Суть реформи зводилася до скорочення сфери безпосереднього державного управління підприємствами і, як наслідок, директивного планування. Мета цього курсу полягала в досягненні максимально повного господарського розрахунку в діяльності підприємств при збереженні державної власності.

Підприємства отримали значну економічну свободу, що передбачало право (при недоторканності основних фондів) розпоряджатися наявними фондами, визначати чисельність зайнятих, розміри оплати праці та матеріального стимулювання, навіть встановлювати ціни на вироблену продукцію. Це супроводжувалося переходом управлінських функцій від парткомів, в яких головну роль відіграв секретар, до рук директорського корпусу. Поступово розпочався і процес акціонування держпідприємств [13, с. 713].

Отже, ринкові методи господарювання впроваджувалися і на державних підприємствах. Проте виникали й труднощі, пов'язані з тим, що їх працівники звикли користуватися пільгами, невід'ємними від їх уявлення про соціалізм:

безкоштовним або дешевим медичним обслуговуванням, додатковими відпустками, путівками та ін. Ці люди завжди були найбільш надійною соціальною опорою КПК, і з цим не можна було не рахуватися. Відхід від жорсткого директивного планування відбувався поступово, але підприємства отримували ще більше свободи в питаннях ведення господарської діяльності і виходу на ринок, однак при цьому менше могли розраховувати на державну підтримку. Важливим наслідком таких змін стало те, що управління підприємствами все більшою мірою стало переходити до по-сучасному освічених і мислячих технократів [8, с. 541-542].

Звичайно, поява прошарку «буржуїв» і тих, хто волів працювати на них, не заради спільної справи і побудови соціалізму, не могло не викликати напруження в суспільстві. Однак за десятиліття, що минули з початку реформ, середня зарплата міських працівників підвищилася на 70 %, темпи зростання промислового виробництва склали 10 % [8, с. 542].

Ці зміни мали й певні наслідки. Реформа значно прискорила темпи економічного зростання: якщо в 1953–1978 рр. середньорічний приріст валової продукції промисловості склав 6,1 %, то в 1979–1998 рр. – 9,7 % (у 1999 р. – 7, 2000 – 8,2 %). За темпами економічного зростання у 80–90-х рр. Китай став світовим лідером. Завдання першого етапу реформи вдалося виконати на п'ять років раніше наміченого строку – вже до 1995 р. Наприкінці 90-х рр. обсяг ВВП досяг 1 трлн дол. і склав 3 % світового ВВП. Підвищилися доходи та життєвий рівень значної частини населення. Майже в 5 разів зменшилася кількість малозабезпечених: якщо на початку реформи заповітною мрією для більшості китайців були «три скарби» – наручні годинники, велосипед і швейна машина, то в 90-х рр. інтереси споживачів змінилися, як і пріоритети, тепер їм стали потрібні кольорові телевізори, кондиціонери, відеотехніка й навіть комп'ютери [11, с. 157].

Невід'ємною частиною нової економічної стратегії була ідея «відкритості» Китаю для всього іншого світу. Причому мова йшла не тільки про розвиток економічних відносин, а й про розширення культурних і наукових

зв'язків, відкритість кордонів для зарубіжних бізнесменів і журналістів, можливість для громадянина КНР побачити великий світ своїми очима. «Нинішній світ – світ широких зносин, – говорив Ден Сяопін у 1984 р., – Китай у минулому був відсталим саме через свою замкненість. Після утворення КНР нас блокували, але певною мірою ми і самі трималися замкнуто ... Досвід, накопичений більш ніж за 30 років, свідчить про те, що вести будівництво за замкненими дверима не можна – не доб'єшся розвитку». Разом з розвитком через ринкові відносини, «відкритість» є найважливішою складовою нової економічної (і ширше – соціальної) політики керівників КПК. І розуміння міцного зв'язку можливостей модернізації Китаю з його «відкриттям», з його включенням у глобальні процеси матеріального і духовного розвитку всього світу – величезна заслуга нового керівництва КПК і особисто Ден Сяопіна, які виступили проти однієї з найбільш стійких китайських (і ширше – тоталітарних) традицій [13, с. 710].

Входження комуністичного Китаю у світове господарство дозволило помітно збільшити масштаби зовнішньої торгівлі. Стало можливим успішно вирішувати завдання заміщення імпорту, зріс обсяг експорту. Завдяки тому, що власні товари були дешеві, країна зайняла важливі позиції на ринках Південно-Східної Азії, Європи і особливо США. Настільки масштабна зовнішньоторговельна експансія стала потужним локомотивом зростання промислового і всіх інших секторів народного господарства Китаю. Одночасно йшов зустрічний потік – збільшення імпорту передових технологій. Китайський ринок ставав привабливою сферою вкладання капіталу для зарубіжних інвесторів, особливо для китайських емігрантів – хуацяо. Бурхливий розвиток економічних зв'язків із закордоном супроводжувався процесом вестернізації внутрішнього життя країни [14, с. 603].

В умовах стрімкого зростання виробництва, яке «архітектори» китайських реформ намагалися поєднати з ривком технічної модернізації господарства, важливу роль відіграв потік іноземних інвестицій і технологій. З метою стимулювання цих процесів керівництво КНР стало на шлях створення

© Лизогуб В. А., 2016

«спеціальних економічних зон» (СЕЗ), де були створені пільгові умови для іноземного капіталу. По суті, СЕЗ стали «острівцями» капіталізму в економіці країни, яка все ще продовжувала залишатися соціалістичною. Найбільшою з них стала зона Шеньчжень понад більше 300 км², поряд з англійською колонією Гонконг [13, с. 712]. Згодом майже все узбережжя КНР перетворилось на «відкритий прибережний пояс» – своєрідний комплекс по виробництву експортної продукції та джерело одержання валюти і нових технологій. У результаті Китай вийшов на друге місце у світі (після США) за обсягом іноземних інвестицій. У 1979–1997 рр. сума заявлених іноземних вкладень перевищила 650 млрд дол., у 1998–1999 р. прями іноземні інвестиції в економіку Китаю склали приблизно 90 млрд дол. Усе це дає можливість, за висловом самих китайців, «будувати соціалізм своїми руками, але за чужі гроші» [10, с. 87].

На основі вищезазначеного можна зробити такі **висновки**:

1) КНР не витратила багато сил на руйнування та критику минулого, а доклала їх до створення нового;

2) китайська реформа відразу повернулася обличчям до потреб населення. Головними стали завдання забезпечення продовольством і товарами широкого вжитку. Це забезпечило загальнонародну підтримку реформи вже на перших її етапах;

3) керівництво країни не стало здійснювати реформу за якими-небудь чужими рецептами, зробило висновок, що необхідно виходити з особливостей і можливостей своєї країни, а рішуче обрало шлях «будівництва соціалізму з китайською специфікою»;

4) головним методом модернізації стало поетапне, апробоване експериментом просування до ринку, перехід від малого до великого, від часткового до загального, поступове, але рішуче розширення масштабів реформи та поглиблення її. Цей метод одержав образну назву «переходити ріку, намагаючи каміння»;

5) створення суб'єктів ринку здійснювалося в КНР не шляхом

руйнування існуючих державних структур, а переважно шляхом заповнення наявних проломів, тобто з перших кроків реформа працювала на зменшення дефіцитності економіки країни. Для цих цілей не тільки мобілізувалися внутрішні резерви, а й активно залучалися закордонні капітали;

б) практика вже перших років реформи показала, що найбільш природний шлях до ринку – це розвиток різноманітних за формами власності типів господарств (колективних, одноособових, часткових, спільних китайсько-іноземних). Воно не лише забезпечувало збільшення суб'єктів господарювання, а й корегувало структуру інвестицій і виробництва в напрямку наближення її до реальних потреб народу;

7) успішні економічні перетворення, що мали місце з кінця 1970-х рр., вивели Китай у лідери світового економічного зростання та ключових гравців міжнародних економічних відносин. Упродовж 30 років китайська економіка розвивалася на рівні понад 9 % на рік. Швидкий підйом китайської економіки ґрунтується на високому показнику інвестицій і нарощуванні експорту, стає більш важливим чинником загальносвітового розвитку, забезпечуючи в останні роки 15-20 % приросту світового ВВП, а також розширення міжнародної торгівлі й інвестиційних потоків. Аналіз розвитку економіки КНР у процесі її просування від «чотирьох модернізацій» до суспільства «достатньої соціальної гармонії» на основі «соціалізму з китайською специфікою» доводить, що до початку XXI ст. (впродовж 30 років здійснення реформ) Китай досяг значних успіхів у розвитку економіки, соціальній сфері, встановленні суспільної справедливості, політичній культурі тощо;

8) за період реформ помітно збільшився рівень інтегрованості китайської економіки, розширилися світові господарські зв'язки.

Список літератури:

1. Шенкар Оded. Китай: вік XXI: Розвиток Китаю, його вплив на світову економіку і геополітичну рівновагу / Оded Шенкар ; пер. з англ. – Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2005 – 208 с.
2. Базанова Е. С. Роль государства в достижении баланса экономических и социальных интересов в ходе модернизации в КНР. Становление и укрепление современной

Российской государственности / Е. С. Базанова // Проблемы настоящего и контуры будущего : сб. материалов междунар. научн. конф. – Москва : Изд-во МГОУ, 2011. – 207 с.

3. Буров В. Г. Социализм с китайской спецификой / В. Г. Буров // Историческая судьба социализма. – Москва, 2004. – 327 с.

4. Пивоварова Э. П. Социализм с китайской спецификой / Э. П. Пивоварова. – Москва : ИД «Форум», 2011. – 352 с.

5. Гельбарс В. Г. Китай после Дэн Сяопина: проблемы устойчивого развития / В. Г. Гельбарс // Полис. – 1995. – № 1. – С. 28–38.

6. Волынский Г. Экономическая реформа в Китае: Характерные черты, результаты, новые задачи / Г. Волынский // Экономика Украины. – 1999. – № 9. – С. 62–66.

7. Малявин В. В. Китай управляемый / В. В. Малявин. – Москва : Европа, 2007. – 302 с.

8. Дельнов А. А. Китайская империя. От сына неба до Мао Цзедуна / А. А. Дельнов. – Москва : Алгоритм, 2013. – 560 с. – (Величайшие империи человечества).

9. Наумов И. Н. Стратегия и этапы индустриализации КНР / И. Н. Наумов // Стратегия превращения Китая в супериндустриальное государство (1996–2050) / отв. ред. М. Л. Титаренко. – Москва : Памятники исторической мысли, 2002. – С. 10–44.

10. Фишмен Т. Китай Inc. Восход сверхмощного глобального конкурента / Т. Фишмен. – Москва, 2007. – 448 с.

11. Петухов И. А. Тенденции и перспективы развития промышленности «новых и высоких технологий» в КНР / И. А. Петухов // Стратегия превращения Китая в супериндустриальное государство (1996–2050) / отв. ред. М. Л. Титаренко. – Москва : Памятники исторической мысли, 2002. – С. 150–184.

12. Муромцева З. А. Трансформация госсектора промышленности и «новая экономика» в XXI веке / З. А. Муромцева // Стратегия превращения Китая в супериндустриальное государство (1996–2050) / отв. ред. М. Л. Титаренко. – Москва : Памятники исторической мысли, 2002. – С. 45–78.

13. История Китая: учебник / под редакцией А. В. Меликсетова. – 2-е изд., исп. и доп. – Москва : Изд-во МГУ, Изд-во «Высшая школа», 2002. – 736 с.

14. Непомнин О. Е. История Китая. XX век / О. Е. Непомнин. – Москва : Институт востоковедения РАН, Крафт+, 2011. – 736 с.

References:

1. Shenkar. Oded. (2005). Kytaj: vik NHI: Rozvytok Kytaju, joho vplyv na svitovu ekonomiku i geopolitychnu rivnovagu. (Trans.). Dnipropetrovs'k: Balans Biznes Buks [in Ukrainian].

2. Bazanova, E.S. (2011). Rol gosudarstva v dostizhenii balansa ekonomicheskikh i sotsialnykh interesov v hode modernizatsii v KNR. Stanovlenie i ukreplenie sovremennoy Rossiyskoy gosudarstvennosti. Problemy nastoyaschego i kontury buduschogo: sb. materialov mezhdunar. nauchn. konf. Moscow: Izd-vo MGOU [in Russian].

3. Burov, V.G. (2004). Sotsializm s kitayskoy spetsifikoy. Istoricheskaya sudba sotsializma. Moskva [in Russian].

4. Pivovarova, E.P. (2011). Sotsializm s kitayskoy spetsifikoy. Moscow: ID «Forum» [in Russian].

5. Gelbars, V.G. (1995). Kitay posle Den Syaopina: problemy ustoychivogo razvitiya. Polis, No. 1, 28–38 [in Russian].

6. Volyinskiy, G. (1999). Ekonomicheskaya reforma v Kitae: Harakterne chertyi, rezultatyi, novyie zadachi. Ekonomika Ukrainyi, No. 9, 62–66 [in Russian].

7. Malyavin, V.V. (2007). Kitay upravlyaemyi. Moscow: Evropa [in Russian].

8. Delnov, A.A. (2013). Kitayskaya imperiya. Ot syina neba do Mao TszEduna. Moscow: Algoritm [in Russian].

9. Naumov, I.N. (2002). Strategiya i etapyi industrializatsii KNR. Strategiya prevrascheniya Kitaya v superindustrialnoe gosudarstvo (1996–2050). M.L. Titarenko (Ed.). Moscow: Pamyatniki

istoricheskoy myisli, 10–44 [in Russian].

10. Fishmen, T. (2007). Kitay Inc. Voshod sverhmoschnogo globalnogo konkurenta. Moscow [in Russian].

11. Petuhov, I.A. (2002). Tendentsii i perspektivy razvitiya promyshlennosti «novyih i vyisokih tehnologiy» v KNR. Strategiya prevrascheniya Kitaya v superindustrialnoe gosudarstvo (1996–2050). M.L. Titarenko (Ed.). Moscow: Pamyatniki istoricheskoy myisli, 150–184 [in Russian].

12. Muromtseva, Z.A. (2002). Transformatsiya gossektora promyshlennosti i «novaya ekonomika» v XXI veke. Strategiya prevrascheniya Kitaya v superindustrialnoe gosudarstvo (1996–2050). M.L. Titarenko (Ed.). Moscow: Pamyatniki istoricheskoy myisli, 45–78 [in Russian].

13. Meliksetov, A.V. (2002). Istoriya Kitaya: uchebnik. 2-nd ed. Moscow: Izd-vo MGU, Izd-vo «Vyisshaya shkola» [in Russian].

14. Nepomnin, O.E. (2011). Istoriya Kitaya. XX vek. Moscow: Institut vostokovedeniya RAN, Kraft [in Russian].

Лизогуб В. А. Основные направления курса реформ в КНР в 70–90 годах XX века.

Статья посвящена комплексному анализу процесса реформирования в КНР в конце XX в., в частности, основных направлений, целей, заданий, особенностей политики модернизации и открытости. Исследованы главные аспекты «социализма с китайской спецификой», политико-правовая идеология реформ, влияние традиционных конфуцианских ценностей. Благодаря исследованию значительного массива монографической литературы определены методы, особенности и характер преобразований в КНР.

Ключевые слова: КНР; Дэн Сяопин; Чжоу Эньлай; «курс реформ и открытости»; «четыре модернизации»; конфуцианство; специальные экономические зоны.

Lizogub V. A. The main directions of the course of reforms in China in the 70–90 years of the XX century.

The article is devoted to the complex analysis of the reform process in China at the end of the XX century. In particular, the main directions, goals, tasks, features of the policy of modernization and openness. We studied the main aspects of «socialism with Chinese characteristics», political-legal ideology of the reforms, the influence of traditional Confucian values. Through the study of a large array of monographic literature methods are defined, features and character transformation in China.

Keywords: China; Deng Xiaoping; Zhou Enlai; «the course of reform and opening»; "four Modernizations»; Confucianism; special economic zones.

Надійшла до редколегії 21.06.2016 р.